

ІЗ „ДИЯЛЬОГІВ“ ДЖАКОМО ЛЕОПАРДІ.*)

І. Розмова Землі з Місяцем.

Земля. Дорогий місяченьку, я знаю, що ти в силі говорити і відповідати; прецінь ти людина. Нераз я це чула від поетів. А наші діти вневняють, що ти справді маєш уста, ніс, губи, — точнісінько так, як в них яке-небудь. Кажуть також, що це бачать на власні очі. Тай нема що казати: в тім віці зір дуже бистрий. Що до мене, не сумніваюсь, що тобі відоме моє людське походження. Що більше: як я була молодша,

*) Джакомо (Яків) Леопарді (1798—1837), найбільший поет доби т. зв. оновлення італійської літератури — романтик. Цілих 39 літ свого злиденного життя йшов шляхом Голготи, а його поезія скупана в крові серця. Вихований по більшій частині Єзуїтами, вже змалку носив монашу рису, та в 20-ім році життя скинув невинний одяг і вирвавшись з під батьківської опіки, лишив рідну хату і пустився в Рим, забравши з собою нужду й гнів. Се були його нерозлучні товариші аж до смерті. Вже в 13-ім році життя написав „Історію астрономії“, в 17-ім „Уваги над народними помилками старинного світа“ і т. д. пригтовляючи ся до „Співів“ (Canti), „Думок“ (I Pensieri), „Моральних праць“ (Operette morali) та „Листів“ (L'epistolario). „Ні один письменник — каже Vittorio Tuzzi — не був більше особистим і суб'єктивним, як Леопарді“. На стиснених боєм устах грає вічно згідна усмішка скептицизму й песімізму, та в ній криється щось, що приковує до себе. „Леопарді — каже De Sanctis — викликає противні почування, як старається. Не вірить в поступ, та велить тобі його бажати; не вірить у свободу, та велить тобі її любити. Любов, славу, чесноту називає злудю, а розпалює в твоїй груді незгасимий тугу до них. Він скептик, а змушує тебе вірити“. Отсі дві „Розмови“ виняті з „Operette morali“, себто 25 диялогів, що своїм змістом тикають найрізноманітніших питань людства: справ житєвих, природи, кінця всякого єства, людських почувань, страстей, надій, чесноти, пороків, слави, знання і т. п. — П. К.

привела на світ чимало діточок. Не подивуйся, що чуєш від мене слово. Та, мій ти красний місяченьку, помімо того, що я була твоєю сусідкою стільки віків, що вже й число їм забула, я не промовила доси ніже слова до тебе. Клопоти так мене обсіли, що віколи було й думати про балаканє. Нині мої орудки дуже незначні, ба навіть, мож сказати, полагоджують ся без мене, а я не знаю, до чого вже взятись і вмираю з нудьги. Тому заповідаю на будуче часті розмови з тобою, тай хочу не одно дізнатись про твої справи, як-що це тобі не противне.

Місяць. І не гадай! Коби так доля захистила мене від чого иньшого, а що вже ти — я певний, що не сподіватись мені него від тебе. Як тобі хочеть ся зі мною балакати, говори до схочу. Хоч я приятель спокою, — це-ж ти знаєш, гадаю, — тебе слухати-му і радо відповідати, приємности твоєї ради.

Земля. Чи чуєш цей любий шепіт, який счиняють небесні тіла в своїм круженю?

Місяць. Щоб не збрехати, не чую нічогоїсенько!

Земля. Тай я не чую нічого, крім шуму вітру, що віє з моїх бігунів до рівника і з рівника до бігунів. Та в ньому ні сліду музики! Ба, коли Пітагор каже, що небесні стихії видають певний звук на прочуд солодкий; каже, що й ти береш в тім участь, та єси осьмою струною цієї всесвітньої ліри; але я оглушена самим звуком, не чую його зовсім.

Місяць. І я без сумніву оглушений звуком і — як я сказав — не чую його, тай нічого не знаю, що-би я був струною.

Земля. Отже звернімо на що иньшого! Скажи мені, чи ти дійсно заселений, як впевняють і присягають тисячі старинних та нових філософів — почавши від Орфея аж до De la Laud'a? Та скільки я не намагаюсь продовжити свої ріжки, що їх люди називають горами і горбами, а я при помочи їх кінчин тебе подивляю, — не можу на тобі дослідити ніякої живої твари.

Місяць. Про твої роги не скажу нічого! Що я заселений, це певне!

Земля. Якої краски ті люди?

Місяць. Що за люди?

Земля. Себто твої жителі! Хиба не кажеш, що ти заселений?

Місяць. Ну, так, та що з того?

Земля. Слідую, що чейже твої жителі не всі скоти?

Місяць. Ані скоти, ні люди; я не знаю, що то за порода сотворінь — одні й другі. А вже з тих кількох натяків про людей, о скільки я замітив, не зрозумів ніже йти.

Земля. Отже якого роду сотворіня?

Місяць. Дуже численного і різнородного! Цего ти не знаєш, як я не знаю твоїх жителів!

Земля. Це виглядає так дивно, що не чуй я того з твоїх власних уст, ні-за-що в світі не няла-б віри. Тебе ніколи не добував ніякий твій житель?

Місяць. О скільки знаю, ні! Тай яким чином? для чого?

Земля. З честилюбности, з захланности, — штучками політики, оружем.

Місяць. Я не знаю, що значить оруже, честилюбність, політика, словом — не розумію ані слова з твоєї бесіди!

Земля. Та коли-ж знаєш оруже, то певно знаєш війну! Бачиш, недавно якийсь фізик звідси відкрив там при помочи далековидів — це прилади до дивлення ся з великого віддалення — красну кріпость з простими баштами. Знак, що твої народи воюють, як уже не в иньший спосіб, то бодай обложним боем і борбою з мурів міста.

Місяць. Прости, земле добродійко, як-що відповім трохи за сьміливо, як це годило-б ся твому підчиненому чи наймитови! Але ти справді дивненька собі з твоїми пересьвідченнями, буцїм всі твори цілого світа схожі на твої власні. Ніби-то природа не мала иньшої роботи, тільки тебе у всьому наслідувати. Кажу, що я заселений, а ти вже заключаєш, що мої жителі конечно люди. Замічаю, що ні, а ти, признаючи, що суть иньшими сотворінями, не сумніваєш ся, що й вони зліплені з тої самої глини і з тими самими пороками, що й твої народи; та виїзджаєш з далековидом якогось там фізика. Та як-що цей далековид не бачив ліпше чого иньшого, я пересьвідчений, що його зір такий самий, як твоїх дітей, що найшли на мені очі, губу, ніс, чого я сам не знаю, де глядати.

Земля. То навіть і це неправда, що твої краї порізані широкими, чистенькими вулицями, та що ти управлений? Це-ж з Німеччини видко цілком точно, при помочи далековиду.

Місяць. Чи я управлений — не знаю, а своїх вулиць не бачу.

Земля. Мій любий, треба тобі знати, що я дуже добродушна та низьколоба. Не дивниця, що люди одурюють мене легко. Але можу тобі сказати, що хоч твої жителі не старають ся тебе підбити, все таки нераз тобі грозила небезпечність. Густо-часто задумувало багато тутешніх жителів тебе загарбати і в тій цілі робились великі приготування. А ні, то вилазили на найвищі гори, ставали на пальцях і витягали руки, та не могли тебе досягнути. Що більше: вже не відпині, бачу, слідають за кожним твоїм рухом, лагодять карти твоїх країв та міряють висоту гір, які вже називають по імені. З прихильности до тебе я вважала своїм обов'язком тебе о тім повідомити, щоб ти всякий случай був готов до оборони. Ідїм далі. Чи дуже тобі допікають собаки, що на тебе уїдають? Що гадаєш про тих, що иньшим показують тебе з ями? Чи це правда, що ти проверчений наче рожанець, як гадає один новітній фізик? що ти, як влевняють деякі вчені, зроблений з кружка сьвіжого сира? що одного дня, чи може в ночі, розрізав тебе Магомет на двоє наче кавун, — та що кусник твого тіла залетів йому за рукав? Чи ти радо стоїш на вершку мінаретів? Що гадаєш про празник байрам?

Місяць. Ну-ну, в Богом, Парасю! Тут зайва моя відповідь і я каю ся, що перервав звичайну мовчанку. Як тобі захотілось плести ні в п'ять, ні в дев'ять, та не маєш що иньшого до роботи, замість звертати ся до мене, ліпше зробиш, як велиш своїм людям змайструвати иньшу планету, що кружити-ме довкола тебе і буде вироблена та заселена на твій лад. Ти не знаєш про ніщо говорити, тільки про людий, про псів і подібні єства, про що я маю таке з'ображенє, як про те величезне сонце, що довкола нього, як зачуваю, кружить наше сонце.

Земля. Дійсно, чим більше намагаю ся в розмові з тобою власні справи полишити на боці, тим менше мені це удасть ся. Але від тепер буду обережнійша. Скажи мені, чи то ти робиш собі забавку і витягаєш мені з моря воду, а відтак спускаєш на долину?

Місяць. Може бути! Та припустім навіть, що я тобі чиню ту або иньшу псоту, я однак цього не замічаю: так само, як ти, гадаю, не замічаєш многих твоїх впливів на мене. А вони мусять бути о стілько значнішими, о скілько ти мене пере-висшаєш величиною й силою.

Земля. Сказавши правду, не знаю про ті впливи нічого, хіба це, що в ряди-годи забираю від тебе сонішне, а від себе — твоє сьвітло. Знаю ще, що підчас твоїх ночий сильно тобі присьвічую і це по часті бачу сама. Але я забула найважнійше. Хотіла-б я знати, чи дійсно — як каже Аріосто — все те, що чоловік згодом теряє, себто молодість, краса, здоров'я, труди і видатки на придбання знання, щоб жити в почестях, справляти дітий на праві стежки, оснóвувати або бути сподвижником хосених заведень, — чи все те лине і громадиться там у горі, так, що все, що людське, находить ся на тобі, з виїмком глупоти (вона нерозлучна товаришка людей). Коли це правда, припускаю, що ти мусиш бути наповнений по береги і на тобі вже нема ні клаптика вільного. Особливо ж останніми часами, коли люди потратили дуже багато (приміром любов вітчизни, чесноту, великодушність, честь) і то не почастино, цей або той, як давнійшими часами, але всі загалом і то цілковито. Очевидно, коли вони не там, то деінде певно їх не глядати. Тому хотіла-б я заключити з тобою умову. На підставі цього договору ти мені тепер звернеш і на будуче поволи звертати-меш весь цей крам. Впрочім, гадаю, і ти сам радо схочеш позбутись цього, найпаче-ж розуму, що, сподіюсь, займає там чимало місця. А я велю людям платити тобі рік-річно гарні гроші.

Місяць. Знов вертаєш до людей. Та що, як ти вневняєш, глупота не опускає твоїх країн, хочеш за всяку ціну зробити з мене дурня та збити мене з толку, глядаючи цього, про що я не знаю, ні де воно знаходить ся, ні навіть чи гине або лишаєсь де на сьвіті. То знаю добре, що тут його немає, як нема нічого иньшого, про що розпитуєш.

Земля. Бодай мені скажеш, чи там є пороки, злидні, нещастя, болі, старість, словом — горе? Чи розумієш ті назви?

Місяць. А, це що иньшого, і то не лише назви розумію, але й їх значіне знаю, на прочуд гарно. Бо замість тамтого, як ти гадала, я осьтим цілковито заповнений.

Земля. Що перемагає у твоїх народів — надмір чи недостачі?

Місяць. Недостачі, річ ясна!

Земля. Чим ти багатший — гараздом чи бідую?

Місяць. Нуждою — і то без порівняня!

Земля. А взагалі твої жителі щасливі чи безталанні?

Місяць. Такі нещасливі, що я не поміняв ся-б із найщасливішим зпоміж них.

Земля. Точвісінько це знайдеш і тут. Я навіть дивуюсь, що ти, впрочім такий від мене відмінний, у сьому цілком схожий на мене.

Місяць. Також що до виду і круження та сонішного освітлення — я на тебе схожий. А це не більше дивне від того. Лихо спільне всім планетам всесвіта, а бодай цього світа сонішного; цілком так, як круглий вид та иньші прикмети. І як би ти могла підняти голос так, щоб тебе почув Уран та Сатурн, або яка иньша планета цього світа, і як би ти спитала, чи на них горе має місце, та чи добро перевищає, чи не дорівнює злому, — всякий відповів би так, як я. Кажу так, бо я про те розпитував Венеру та Меркурія. До тих планет зближаюсь від часу до часу більше, як до тебе. Про це я питав також деяких комет, що переходили поуз мене. А все дістав таку саму відповідь. Гадаю, навіть сонце і кожда зірка відповіла-б так само.

Земля. Але я все таки сподіюсь ще гаразду. Особливо нині обіцяють мені люди на будуче багато великого щастя.

Місяць. Вольному воля! А я тобі ручу, що можеш дождити по віки вічні.

Земля. Знаєш що? Ті люди і скоти стають ворухитись; бо тут, звідки я говорю, ніч, як бачиш, або радше не бачиш, мені видить ся. Всі сплять і на гамір нашої розмови впадають у великий страх.

Місяць. Але тут, як бачиш, день.

Земля. Та я не хочу полахати свого люду і вибивати його зі сну, що єсть його найбільшим добром. Побалакаємо в иньшу пору. Здоров був, добри-день!

Місяць. Здорова, добра-ніч!

II. Розмова вчителя гуманітарних наук та Саллюстія.

Учитель. Слухайте, мої кохані, це місце тексту мені не до смаку! Остерігаю вас, щоб повага Саллюстія не впровадила вас у блуд.

Саллюстій. Щож тобі з цього, як гудити-меш мої твори? Коли-б мені знате, що зависть не вмирає хоч би й по тисяч дев'яťсоті роках, я волів би бути пенанвисним, як визначним.

Учитель. Хто ти?

Саллюстій. Автор, що його маєш у руках.

Учитель. Хочеш сказати, автор книжки, яку держу в руках, та кохаючись у коротких висловах, не жахаєшся віддати ся мені в руки всею особою. Та як ти тут узяв ся? Але коли маю тебе тут, пожди! Я хотів би, щоб ти розв'язав мені одно трудне питанє, що зродилось на певнім місці промови, яку говориш іменем Катіліни, коли має вийти до битви з військом проконсуля. Ось воно: „Quapropter vos moneo, uti fortes atque parato animo sitis; et quum praelium inibitis, memineritis vos divitias, decus, gloriam, praeterea libertatem atque patriam in dextris vestris portare“. Скажи мені: чи в школі Нігідіяна, чи Фавста, або взагалі в Нумідії, в часі коли ти наміряв ущасливити народи, позбавляючи їх власного майна, чи де будь і коли-будь учив ся ти реторики?

Саллюстій. Так само, як ти вчив ся етики! Що за питанє?

Учитель. Не розпалюй ся: в той спосіб можеш вилічити ся із зв'язливости, яку ти заявив зглядом Мільона задля любови краси. Скажи мені отверто, якого образу хотів ти ужити в тім місці: чи сього, що його такі як я зовуть степенюванєм, чи якого иньшого?

Саллюстій. Так, добродію, сього!

Учитель. Степенуванє будь росте, будь спадає, як коли. Тут slučaj спадання, себто із названих предметів другий більший першого, третій другого і так далі — так, що останній найбільший із усіх. Так?

Саллюстій. О, істинна правда!

Учитель. Ба, коли ти коханий Кріспе, пішов власне як рак, або як мудрі люди, як побачать ворога. Перша річ, про яку кажеш, богацтво, себто — каже Теогнід — річ, якої треба глядати серед голоду і холоду, на суші і морі, кидаючись в потреби із скелі, метаючи ся в море, не зважаючи ні на небезпеку, ні на втому. Друге — честь, яку більша часть людей цінить найбільше, та все не так високо, щоб її не спродати за добрі гроші. Третьою є слава, що многим би теє... як би так можна роздобути без труда та невігоди. Та що це не так легко, кождий рад-не-рад лишає її на боці. Четверте — воля, що не входить в рахунок. Остання — вітчизна, та її вже не найшов би на сьвітї, як би не находилась у словарці. Одним

словом, річ, яку ставши на останньому місці, не то що не більша від пньших, але вже від давна не істпує; иньші — кожда значить більше останньої, а перша є тим, за що люди в кожлу хвилию готові віддати вітчину, свободу, славу, честь, себто твої иньші клейноти; або всі нараз, або зробити інтерес, коли навинеться нагода. Ог і маєш! Чи годилось це імя завивати в бавовну, наче-б ти соромився його написати? Дійсно, як-що Катиліна послужився тим відверненим образом, я не дивуюсь, що він не зворушив слухачів. І добре сталося, що його воїни зле вивязались та стратили битву.

Саллюстій. Я-б міг відповісти, що від моїх часів аж до нині наступила деяка зміна в поглядах і звичаях. Але будь-що-будь твої слова мене переконують і тому вичеркни це місце, та будь-ласка, напиши так, як я тобі скажу.

Учитель. Отже...

Саллюстій. Et quum praelium inibitis, memineritis vos gloriam, decus, divitias, praeterea spectacula, epulas, scorta, animam denique vestram in dextris vestris portare.

Учитель. Сказав — зробив. Так мені подобається такий так гарно. Ручу тобі: пять останніх артикулів такі пероконуючі, що вже починаю боятися за вислід борби. Як-що Антоній або Петрей не виробили доси до свого війська пньшої промови, нуте в цю струну!

Переклав

П Карманський.

